

problems of physical culture (physical culture and sports): a collection of scientific papers / Edited by O.V. Tymoshenko - Kyiv: Publishing House of the National Pedagogical Dragomanov University. Issue 2(146) 22. -P18-23.

2. Lavrentiev O.M., Golovashchenko R.V., Butok O.V., Derkach O.V. (2023) Influence of orienteering and tourism on the recreational component of law enforcement officers. Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series № 15. Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture (Physical Culture and Sports): Collection of Scientific Papers / Edited by O.V. Tymoshenko - Kyiv: Mykhailo Drahomanov National Pedagogical University Publishing House - Issue 3(161) 23. - P.109-114.

3. Lavrentiev O.M., Antonenko S.A., Golovashchenko R.V., Derkach O.V., Cviga A.O. Horting Health Referral. Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series № 15. Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture (Physical Culture and Sports): Collection of Scientific Papers / Edited by O.V. Tymoshenko - Kyiv: Mykhailo Drahomanov National Pedagogical University Publishing House - Issue 12(172) 23. - P.121-127.

4. Lavrentiev O., Marchenko K., Domin V., Khomenko V. (2023) Physical activity formation by means of dance sport. Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series № 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports): Sb. scientific works / Ed. O.V. Tymoshenko. - K.: Publishing house of State Mykhailo Drahomanov University, - Issue 3(161) 23. - s.28-34.

5. The national strategy for healthy physical activity in Ukraine for the period until 2025 "Physical activity - healthy lifestyle - healthy nation". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016>.

6. Recreational tourism URL: <https://fgritb.knukim.edu.ua/home/news/rekreatsijnij-turizm.html>

DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.6\(179\).27](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.6(179).27)

УДК 796.41. 796.03: 94 (477)

Лях-Породько О.О.

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент

Національний університет фізичного виховання та спорту України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0003-4165-1646>

Щербашин Я.С.

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент

Національний університет фізичного виховання та спорту України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0001-9579-0022>

УКРАЇНСЬКІ СПОРТСМЕНИ У ПАРИЖІ 1955 РОКУ

У статті здійснено аналіз участі українських спортсменів у змаганнях у Парижі (Франція). Встановлено, що спортсмени з України (тоді УРСР) брали участь у змаганнях з плавання, легкої атлетики та гімнастики. Зокрема, серед легкоатлетів був Володимир Куц, серед гімнастів – Борис Шахлін, Лариса Латиніна, серед плавців - Аркадій Головченко. Ці спортсмени були найкращими не лише на національному рівні, а й на світовій арені. Виступи на Олімпійських іграх 1952 року у Гельсінкі (Фінляндія), а потім 1956 року у Мельбурні (Австралія) українських спортсменів приголомшили весь світ. Їх успіхам раділи українці в Україні та українці в діаспорі.

У дослідженні встановлено, що у часі виступів українських спортсменів у Парижі, з ними зустрічались представники української діаспори. З'ясовано, що українських спортсменів відвідали та вітали відомі в минулому спортсмени та спортивні діячі. Серед них можемо виокремити відомого українського футболіста Павла Комарова (учасник матчів в окупованому Києві 1942 року), а також знаного діяча олімпійського руху Осипа Зінкевича (засновник Українського Олімпійського Комітету в екзилі).

Проаналізовано політичну особливість взаємовідносин українських спортсменів та діячів з діаспори. Підтверджено політично-національну «залізну завісу» яка відобразилась й на спорті. В сфері спорт використовували як політичний інструмент поширення комуністичної ідеології. Спортсмени таким чином ставали заручниками й не могли вільно навіть пересуватися й спілкуватися за кордоном. Без згоди та відома радянських агентів, які були приставлені до кожного спортсмена, вони не мали права комуні кувати з іноземцями, тим більше з українською діаспорою.

Ключові слова: спорт, Україна, Париж, гімнастика, плавання, легка атлетика, змагання.

Lyakh-Porodko O.O., Shcherbashyn Y.S. Ukrainian athletes in Paris in 1955. The article analyzes the participation of Ukrainian athletes in competitions in Paris (France). It has been established that athletes from Ukraine (then USSR) took part in competitions in swimming, athletics and gymnastics. In particular, there was Volodymyr Kuts among the track and field athletes, Borys Shakhlin and Larisa Latynina among the gymnasts, and swimmers - Arkady Golovchenko. These athletes were the best not only at the national level, but also on the world stage. Performances of Ukrainian athletes at the Olympic Games in 1952 in Helsinki (Finland), and then in 1956 in Melbourne (Australia) stunned the whole world. Ukrainians in Ukraine and Ukrainians in the diaspora rejoiced at their success.

The research established that during performances of Ukrainian athletes in Paris, representatives of the Ukrainian diaspora met with them. It was found that the Ukrainian athletes were visited and welcomed by well-known athletes and sports figures in the past. Among them, we can single out the famous Ukrainian football player Pavlo Komarov (participant in matches in

occupied Kyiv in 1942), as well as the well-known figure of the Olympic movement Osip Zinkevich (the founder of the Ukrainian Olympic Committee in exile).

The political feature of the relationship between Ukrainian athletes and figures from the diaspora is analyzed. The political and national "iron curtain" was confirmed, which was also reflected in sports. In the USSR, sport was used as a political tool for the spread of communist ideology. Athletes thus became hostages and could not even move freely and communicate abroad. Without the consent and knowledge of the Soviet agents attached to each athlete, they had no right to communicate with foreigners, especially with the Ukrainian diaspora.

Keywords: sport, Ukraine, Paris, gymnastics, swimming, athletics, competition.

Постановка проблеми та аналіз літературних джерел. Українська діаспора боролась за вільний олімпійський рух в Україні з часу коли українські спортсмени були змушені брати участь в Олімпійських іграх у складі збірної срср. Тобто з 1952 року українці в еміграції активно діяли, щоб українські спортсмени виступали окремою командою на міжнародних спортивних змаганнях.

Упродовж 1950-1990-х років боротьба за вільний український олімпійський рух була надзвичайно жвавою та масштабною [5]. Українська діаспора намагалася використати кожну можливість поспілкуватись зі спортсменами з України, яка на той час була окупована срср.

Приїзд українських спортсменів до Парижу у 1955 році не залишився не поміченим українською діаспорою. У першоджерелах діаспори та періодиці срср тих років ці події описуються кардинально протилежно. А у сучасній науковій сфері з історії українського спорту цим подіям взагалі не приділено належної уваги, що й обумовлює актуальність дослідження.

Мета статті – здійснити аналіз та виявити особливості участі українських спортсменів у Парижі 1955 року.

Методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, архівних фондів та першоджерел, описовий метод.

Виклад основного матеріалу дослідження. 1955 рік виявився врожайним щодо приїзду українських спортсменів з срср до Парижу. Вони брали участь у змаганнях з гімнастики, легкої атлетики та плавання.

Про зустріч представників української діаспори з гімнастами ми дізнаємось із спогадів Владлена Путистіна: «До речі, у 55-му році, коли наші гімнасти Шахлін і Латиніна були в Парижі, він підійшов (тут мова йде про Павла Комарова, футболіста, учасника матчів під час окупації Києва 1942 року) до них, відрекомендувався: «Так і так, мовляв, передайте вітання тим хлопцям, які вижили». Тоді ж як було: якщо залишився за кордоном, значить ворог народу» [6, с. 38].

В радянській пресі про подорож гімнастів до Парижу розповідається детальніше, але звісно ніякої згадки про контакти з діаспорою не має. Водночас потрібно уточнити декілька важливих фактів. По-перше, українські гімнасти у складі радянської делегації відвідали Францію наприкінці 1954 року. Але згадки у засобах масової інформації з'явилися вже у наступному 1955 року. Напевно тому Вледлен Путистін у своїх спогадах говорив про 1955 рік. По-друге, у складі делегації не було Бориса Шахліна та Лариси Латиніної. Натомість були інші відомі українські гімнасти: Віктор Чукарін, Марія Гороховська та інші [1].

Приведемо уривок зі статті, в якій розповідається про особливості участі гімнастів у Франції: «Перший такий вечір відбувся у залі Кубертен. Крім нас тут виступили і інші зарубіжні гості – гімнасти Угорщини і Польщі, а також представники робітничих спортивних організацій Бельгії і Швеції. Радісною була зустріч давніх знайомих, суперниць на торішньому чемпіонаті світу – радянської гімнастки Галини Рудько і польської спортсменки Єлени Ракочі» [1, с. 2].

Неймовірно адже тренером Єлени Ракочі на той час був Євген Орищин. Він народився у Львові, а потім мусив працювати у Польщі, а згодом переїхав до Канади. Саме у часі перебування Євгена Орищина у Польщі він підготував одну з найуспішніших гімнасток цієї країни. Можемо припустити, що Євген Орищин як тренер Ракочі мав би бути серед польської делегації у Парижі. Й можливо він мав нагоду поспілкуватись з українськими спортсменами з срср.

Про поїздки українських легкоатлетів у складі радянської делегації до Парижу у березні 1955 року ми дізнаємось з інформаційних джерел української діаспори та періодики Урср. Часопис «Смолоскип» (Париж, Франція) дуже ретельно описав перебіг подій та атмосферу навколо спортсменів з радянського союзу, а особливу увагу автори приділили українським атлетам Володимирі Куцю та Ніні Откаленко [3]. У цій статті ми вперше в історіографії українського спорту стверджуємо про те, що Ніна Откаленко українська спортсменка. Це твердження буде підкріплене фактами та першоджерелами, а також навіть власними словами Ніни Откаленко!

Стаття у «Смолоскипі» це справжня детективна історія. У ній є все: агенти КДБ, українські спортсмени, представники української діаспори, а також сюжет з карколомними подіями головних героїв. Першочергово українці в діаспорі намагались поладити контакти з українцями із «залізної завіси». Цьому хотіли завадити агенти радянської спецслужби, які постійно супроводжували спортсменів й ні на крок не відступалися.

Отже, у 1955 році у Парижі відбувався XVIII крос на призи газети «Юманіте». Склад делегації спортсменів срср був наступним: Ніна Откаленко, Ніна Чернощок, Ангеліна Комарова, Володимир Куц, Олександр Ануфрієв, Іван Чернявський та інші [2].

До цих змагань та приїзду українських спортсменів готувались й українці у Франції. Очолив українців у Парижі Осип Зінкевич. Приведу уривок з його спогадів: «Нас огорнуло дивне почуття: радість і тривога. Завтра, з суботи на неділю, ми проведемо цілий день і будемо ночувати в тому самому готелю, в якому перебуває советська спортивна команда з п'ятнадцяти чоловік. Сказавши правду, ми так почувались, як би справді їхали «на рідину», передбачуючи всі, наслідки, які з того могли б виникнути. Ми знали, скільки було різних скандалів з делегаціями які прибували в західній світ з-поза залізної завіси. Але разом ми не забували, що живемо у вільній країні, в якій респектується свобода людини і в якій більшовики не радо йдуть на різні бешкети... Під вечір наступного дня, ми мчали в таксі в сторону готелю. Що це за

готель, що за обслуга, які відносини, як відбудеться наша зустріч зі спортсменами й агентами КГБ (нова назва НКВД – МВД)» [3, с. 1].

Про першу зустріч з українськими легкоатлетами Осип Зінкевич писав так: «Увечері відбулась наша перша зустріч зі спортсменами. Їх було десять: чотири українці – Володимир Куць, Олександр Онуфріїв, Іван Чернявський, Григорій Басалаїв і дві українки – Ніна Откаленко і Ніна Черношок, решта росіяни – Василь Кривошеїн, Ангеліна Комарова, Валентина Кірюшкіна, Аїда Лапчіна, інші – охорона з різними функціями – товаришка Улянова, по охороні жінок, Смірнов – «перекладчик», Купрін – «шеф» делегації, Нікіфоров – «менеджер», Хоменков – «тренер» [3, с. 2].

На ранок наступного дня Осип Зінкевич з побратимом чекали українських спортсменів. Однак водночас за ними вже спостерігали агенти КДБ. Українцям вдалось їх сфотографувати, після чого вони втекли. Коли легкоатлетки спустилися до сніданку, то з ними вдалося поспілкуватись. Ось такий діалог мав місце:

- Здрастуйте!

- Здрастуйте, здрастуйте, - ми піднялись, почали знайомитись, - це ви наші спортсменки?

- Так, так – це ми

Далі у розмову втрутилася Улянова, яка охороняла спортсменок.

- А ви хто такі?

- Ми?

- Да, ви, ви!

- Ми українці, з України, а тепер живемо у Франції...

- Ви живете у Франції?

- А з нами є ще одна ваша землячка українка, Ніна Откаленко! – заговорили дівчата.

Після цих слів охоронниця швиденько забрала всіх спортсменок від спілкування.

Трохи згодом до діалогу приєднався Володимир Куць. Наведу уривок його діалогу з Осипом Зінкевичем:

- Ви хто будете – росіяни?

- Ні, ми українці...

- Я – Куць, гордо представивсь він.

І цю розмову було перервано агентами КДБ. Тільки вже охоронцями чоловічого складу делегації. Ось як це було:

- Куць, їди їсти, - він побачив, що Куць сидить і слухає нашу розмову.

- А я не хочу! – сміючись, відповів Куць.

- Ти забирайся звідси, чимскоріше, бо... - почав знову до нас.

- Ти не кричи і не грози, - ми також почали йому «тикати», - ми тобі вже казали, що тебе тут ніхто не боїться!

- Куць, я тобі кажу їди їсти, - почав знову Купрін.

- А я не хочу, сьогодні роблю «греф»!

- Куць, я тобі кажу їти їсти!

Тільки після того як агент КДБ Смірнов взяв під руку Володимира Куця він пішов.

Напевно така протестна поведінка Володимира Куця по відношенню до його охоронців та комуністичних посіпах проявилася й у змаганнях. Володимир Куць у цьогорічному кросі фінішував лише тринадцятим! Ніна Откаленко здобула чергову перемогу.

Після переможного тріумфу кореспондент поспілкувався з Ніною Откаленко. Наведемо уривок інтерв'ю:

Запитання. Розкажіть, будь ласка, про характерні риси цьогорічних змагань.

Відповідь. Крос відбувся у Венсенському лісі. Крім легкоатлетів Франції, на старт вийшли представники нашої Батьківщини, Чехословаччини, Польщі, Угорщини, Німецької Демократичної Республіки, Італії і Швейцарії. Кількість учасників на цей раз була рекордною – 9600.

Вище ми писали про те, що маємо підтвердження українського походження Ніни Откаленко саме з її слів. Так ось в інтерв'ю вона на запитання – що б ви хотіли передати? – Ніна Откаленко відповіла: «Прошу передати сердечне привітання і побажання успіхів моїм землякам – українським легкоатлетам» [4, с. 3].

Таким чином наше дослідження не лише з'ясувало особливості участі українських спортсменів у Парижі 1955 року, а й вперше в історії українського спорту підтвердило те, що Ніна Откаленко має український родовід!

Результати цьогорічного кросу, які продемонстрував зокрема Володимир Куць звісно були не найкращими. Ба більше їх можна вважати провальними. Але вже у наступних змаганнях 1956 та 1957 років він здобував перемоги. Це настільки вразило організаторів кросу, що вони помістили зображення Володимира Куця на офіційний логотип кросу 1958 року.

Щодо узагальнюючих результатів змагань 1955 року то тут слід відмітити те, що у командному заліку перемогли легкоатлети Чехословаччини. На другому місці спортсмени срср, а на третьому – Польщі. Разом з тим у загальнокомандному заліку перемогу здобули бігуни срср, за ними легкоатлети Польщі та Чехословаччини.

У червні цього ж року українські плавці у складі радянської делегації брали участь у змаганнях у Парижі. Українська діаспора не оминула цих спортивних подій. Часопис «Смолоскип» у статті «Чемпіони за ґратами» детально описував перебіг подій цих змагань [7].

Про безпрецедентні заходи обмеження радянських спортсменів писали так: «Неділя 26 червня 1955 р., другий день плавачьких змагань Франція-СССР. Початок змагань о 15-й годині. Вже о 14-й годині при задньому вході на стадіон сотні людей, десятки поліцаїв і не менше таємних большевицьких агентів. В цей день на відміну від попереднього, крім большевицьких агентів, «благонадійність» під советських спортсменів охороняють також десятки членів большевицької експозитури у Франції, товариства «Франція-СССР». Вони явно, з большевицькими відзнаками на грудях, слідкують за кожним рухом» [7, с. 2]. Окрім цього всього радянські представники одразу ж звернулася до уряду Франції з протестом

щодо виявлення в їх автобусі української пропагандивної літератури. На додаток, на наступний день змагань, радянську делегацію до басейну привіз інший автобус з іншим водієм та з чисельною охороною як французьких поліцейських так і агентів КДБ.

У складі радянської команди були такі плавці: Прес, Абовян, Лавриненко, Мечеров, Соловйов, Сорокін, Баландін, Горкуша, Стружанов, Заседа, Головченко, Білодід, Жигалова, Чумишева, Бренер, Удалов, Чачба, Каракачян.

Приводжу уривок зі статті, з якого дізнаємось про те як зустрічали українських плавців й раділи їх перемогам: «На нутаційному стадіоні Жорж-Валерей зібралось в цей день понад дві тисячі глядачів... І раптом з сотень грудей вириваються крики, які все збільшуються і їх чути далеко поза стадіоном. Жіночі голоси перемішуються з чоловічими. Кожний щось кричить, один хоче перекричати другого. Люди підносяться зі своїх місць, - ми кинули кругом поглядом, - дві тисячі людей піднялось, вимахуючи руками, затискають кулаки, кричать. Якась молода жінка кричить на ціле горло: - Гальовченко! Гальовченко! Її ще хтось підтримує і вже вкортці з прізвища нашого земляка Аркадія Головченка, молодого львівського спортсмена зробили якесь невиразне «Гальов» [7, с. 2].

Рік 1955 для українських спортсменів був насиченим. Лише тільки у Парижі виступали гімнасти, плавці та легкоатлети. Це були гарні змагання перед Олімпійськими іграми 1956 року у Мельбурні (Австралія). Варто зазначити, що й у Мельбурні українські спортсмени не залишились без уваги української діаспори.

Висновок. Участь українських спортсменів у складі сррр у змаганнях з гімнастики, легкої атлетики, плавання у Парижі у 1954 та 1955 роках спричинив надзвичайно позитивні враження у західних фахівців та глядачів. Хоча мало хто ідентифікував їх як українських спортсменів. Однак українська спортивна школа продемонструвала свої найкращі сторони. Водночас українська діаспора розуміючи міжнародний розголос змагань намагалась своїми акціями повернути проблему поневолення України у геополітику. Контакти українських спортсменів з українською діаспорою давали свої позитивні наслідки – все більше українців хотіли бути вільними.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо у детальних розвідках участі українських спортсменів у міжнародних спортивних змаганнях та їх взаємодії з українською діаспорою.

Література

1. В гостях у французьких друзів / Радянський спорт. 1955. №8. С. 2 – 3.
2. Від'їзд радянських спортсменів на крос «Юманіте» в Париж / Радянський спорт. 1955. №25. С. 2.
3. Зінкевич О., Михальчук. Один день на «Родіні» / Смолоскип. 1955. Ч.4. С. 1 – 2, 11 – 12.
4. Крос «Юманіте» в Парижі / Радянський спорт. – 1955. №25. С. 3.
5. Лях-Породько О., Каменев Г. Український олімпійський рух опору 1950 – 1990 роки: мета, завдання, напрями діяльності // Фізична культура, спорт та здоров'я: матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 7–8 грудня 2017 р.). Харків: ХДАФК, 2017. С. 309 – 311.
6. Пристайко В. І. Чи був «матч смерті»? Документи свідчать. К.: ЕксОб, 2006. – 176 с.
7. Чемпіони за ґратами / Смолоскип. 1955. Ч.7-8. С. 11 – 12.

References

1. (1955) V hostyakh u frantsuz'kykh друзів [Visiting French friends]. *Radyans'kyy sport*. Vyp. 8. P. 2-3.
2. (1955) Vid'yizd radyans'kykh sport-smeniv na kros «Yumanite» v Paryzh [Departure of Soviet athletes for the «Humanite» cross country in Paris]. *Radyans'kyy sport*. Vyp. 25. P. 2.
3. Zinkevich O., Mykhalchuk (1955) Odyn den' na «Rodini» [One day at Rodina] *Smoloskyp*. Vyp 4. P. 1 - 2, 11 - 12.
4. (1955) Kros «Yumanite» v Paryzhi [Cross «Humanite» in Paris] *Radyans'kyy sport*. Vyp. 25. P. 3.
5. Lyakh-Porodko O., Kamenev G. (2017) Ukrayins'kyy olimpiys'kyy rukh oporu 1950 – 1990 roky: meta, zavdannya, napryamy diyal'nosti [Ukrainian Olympic resistance movement 1950-1990 years: purpose, tasks, directions of activity]. *Fizychna kul'tura, sport ta zdorov'ya: materialy XVII Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi (Kharkiv, 7–8 hrudnya 2017 r.)*. Kharkiv: KHDAFK. P. 309 – 311.
6. V. I. (2006) Chy був «match smerti»? Dokumenty svidchat' [Prystayko Was there a «death match»? The documents testify]. - K.: EksOb. 176 p.
7. (1955) Chempiony za hratamy [Champions behind bars] *Smoloskyp*. Vyp. 7-8. P. 11 - 12.